

Asia: VN/650/2022

Lausuntopyyntö toimeentulotukilain uudistamiseen liittyvästä hallituksen esityksestä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Laurea-ammattikorkeakoulu on tutkimus- ja kehittämistoiminnassaan selvittänyt digitaalista syrjäytymistä ja etsinyt siihen liittyviä ratkaisuja yhteistyössä palvelujen tuottajien ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Lausunnon valmistelussa on ollut mukana myös seuraavien tahojen edustajat: Edistia, Espoon kaupungin aikuisten sosiaalipalvelut, Kaveri-Kammari ry, Samaria Group, Sininauhaliitto ja Säästöpankkipalvelut Oy. Lausumme seuraavaa.

Hallituksen esitys kiinnittää oikeasuuntaisesti huomiota digisyrjäytyneisiin, joilla ei ole joko pääsyä sähköisten palveluiden piiriin tai joilla ei ole osaamista sähköisten palvelukanavien käyttämiseen. Sähköisten palvelujen itsenäinen käyttö on oleellinen osa syrjäytymisen ehkäisyä. Se edellyttää asianmukaisten digilaitteiden omistamista ja tukea sähköisten palvelujen käytössä. Tämän vuoksi toimeentulotukilakiin tulisi eksplisiittisesti sisällyttää henkilökohtainen digilaite ja tietoliikenneyhteys. Hallituksen esityksessä ei kuitenkaan tarkastella toimeentulotuella katettavien menojen sisältöä ja tasoa, minkä vuoksi esitys ei riittävästi paranna digisyrjäytyneiden asemaa.

DIGILAITTEIDEN PUUTE PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDEN ESTEENÄ

Palvelujen saavutettavuuden edellytyksenä on, että väestöllä on tarvittavat digilaitteet ja riittävä osaaminen niiden käyttöön. Kuitenkin vuonna 2020 toteutetun kyselyn mukaan noin 10 prosenttia kansalaisista ei käytä älypuhelinta lainkaan. Sähköisten palvelujen käytön esteinä mainittiin osaamattomuuden ohella älylaitteiden puute ja varattomuus hankkia niitä (Valtiovaraministeriö & DVV 31.8. 2020).

Laitteiden puute on edelleen merkittävä sähköisten palveluiden käytön este pienelle osalle väestöä, mutta lukumääräisesti suurelle vähemmistölle. Laitteet voivat olla myös vanhentuneita ja niiden käyttö rajoittunutta. Digitaalista kuilua koskevissa tutkimuksissa on huomattu, että materiaaliset esteet pääsyle internettiin pääsyle ovat edelleen ajankohtaisia. On harhaanjohtavaa ajatella, että laitteiden puute tai puutteellisuus ei enää olisi yksi digitaalista kuilua ylläpitävistä tekijöistä. Voimakkaasti digitalisoituvassa yhteiskunnassa ja palvelujärjestelmässä digitaalisen syrjäytymisen on todettu liittyvän myös tietokuiluun ja tietoköyhyyteen. Digitaalinen eriarvoisuus linkittyy usein olemassa olevaan sosiaaliseen epätasa-arvoon ja osaltaan vahvistaa sitä (Goedhart 2021).

Julkisten digitaalisten palvelujen käyttö edellyttää monitasoisia taitoja. Siinä ilmenee merkittävää osaamisvajetta myös laajemmin yhteiskunnassa kuin pelkästään haavoittuvassa asemassa olevilla kansalaisilla. Digitaalisten oppiminen perustuu harjoitteluun, mikä puolestaan edellyttää digilaitteen omistamista. Julkisten palvelujen tietoturvallinen käyttö tapahtuu parhaiten henkilökohtaisen digilaitteen kautta.

DIGILAITTEIDEN PUUTE HAITTAA PALVELUINTEGRAATIOTA JA DIGITUEN ANTAJIEN TYÖNJAKOA

Digilaitteiden puutteella on myös seurannaisvaikutuksia. Sähköisillä palveluilla on keskeinen rooli sosiaali- ja terveydenhuollon palveluintegraatiossa. Sähköisten palvelujen ulkopuolelle jääminen estää asiakaslähtöisen työskentelyn ja tarkoittaa, että luukulta luukulle asiointi edelleen jatkuu voimavaroiltaan vähäisimpien kansalaisten kohdalla.

Julkisilla palvelulla on lain mukaan velvollisuus neuvoa tarjoamansa digitaalisen palvelun käytössä. Laitteiden ja perusdigitaalisten puute kuitenkin estää kansalaisia hyödyntämästä ammattilaisten tarjoamaa neuvontaa. Esimerkiksi mielenterveyskuntoutujia koskevan tutkimuksen mukaan ainoastaan 17 prosenttia oli saanut ammattilaiselta tukea sähköisten palvelujen käytössä (Tetri & Juujärvi 2022). Asiakkaat hakevat apua henkilökohtaiseen asiointiin paljon apua kolmannen sektorin toimijoilta. Asiakkaiden tarve saada apua välttämättömien peruspalvelujen käytössä aiheuttaa projektirahoituksilla toimivissa järjestöissä kuormittumista ja johtaa eettisesti epäselviin tilanteisiin, koska sähköinen asiointi edellyttää henkilötietojen käsittelyä. Tämä on omiaan hämähäyttämään digituen antajien työnjakoa, josta on sovittu valtakunnallisessa digitukimallissa (Valtionvarainministeriö 2017).

DIGILAITTEET JA TIETOLIIKENNEYHTEYS TOIMEENTULOTUESSA

Toimeentulotukilain uudistamisella pyritään hallituksen esityksen mukaan parantamaan erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien sosiaalihuollon asiakkaiden asemaa, asiain saavutettavuutta ja esteettömyyttä selkeyttämällä toimeentulotuen eri osien välistä suhdetta ja toimeentulotuen myöntämisessä käytettävää harkintaa.

Tällä hetkellä puhelimen ja tietoliikenteen käyttöön liittyvät kustannukset tulee kattaa toimeentulotuen perusosalla, joka on vuonna 2022 ollut yksin asuvalle 514,82 euroa. Perusosalla tulee kattaa myös laajasti muita menoja, esimerkiksi ravinto-, vaate-, vähäiset terveydenhuoltomenot, henkilökohtaiseen hygieniaan ja kodin puhtauteen liittyvät menot, paikallisliikenteen käyttö, sanomalehden tilaus sekä harrastus- ja virkistystoiminta. Monen vähävaraisen taloutta kuormittavat lainojen ja luottojen lyhennykset sekä viivästys- ja perintäkulut, joita ei huomioida perusosassa eikä perustoimeentulotuen laskelmassa.

Täydentävänä tai ehkäisevänä toimeentulotukena tukea puhelimeen tai tietokoneeseen myönnetään kunnissa harkinnanvaraisesti jonkin verran. Tämä on kuitenkin poikkeus ja edellyttää erityisiä perusteita. Käytännöt vaihtelevat kunnittain ja ohjeistus on puutteellista. Kela ei asiakkaan pyynnöstä myöskään siirrä kuntaan hakemuksia, joissa haetaan tukea puhelimen ja tietoliikenteen käytöstä aiheutuviin menoihin.

DIGILAITTEIDEN JA TIETOLIIKENNEYHTEYDEN VÄLTTÄMÄTTÖMYYS

Yhdistyneet kansakunnat on määritellyt internetiin pääsyn ihmisoikeudeksi ja Unesco rinnastaa digitaalisen lukutaidon perinteiseen lukutaitoon, joka on edellytys taloudelliseen ja sosiaaliseen elämään osallistumiselle. Myös perustuslain mukainen oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon edellyttää digilaitteiden omistamista ja riittävää digilukutaitoa.

Euroopan komission 26.1.2022 esittämässä eurooppalaisessa julistuksessa digitaalisen vuosikymmenen (2030) digitaalisista oikeuksista ja periaatteista korostetaan yhteisvastuuta. Julistuksen mukaan ”ketään ei jätetä jälkeen” ja koko EU:n väestöllä on oltava mahdollisuus kohtuuhintaisiin ja nopeisiin digitaalisiin yhteyksiin, asuinpaikastaan ja tuloistaan riippumatta. Julistuksen mukaan on erityisesti otettava huomioon ”ikäntyneet, vammaiset, syrjäytyneet, haavoittuvassa asemassa olevat tai äänioikeudettomat henkilöt sekä heidän puolestaan toimivat henkilöt”. Julistuksen mukaan kaikilla on oltava mahdollisuus hankkia digitaaliset perustaidot ja edistynyttä digiosaamista sekä käyttää kaikkia keskeisiä julkisia palveluita verkossa kaikkialla unionissa.

Saavutettavuusvaatimusten toteutumista Suomessa valvova aluehallintovirasto painottaa verkkosivuillaan, että ”digi kuuluu kaikille”. Aluehallintovirasto toteaa myös, että saavutettavuus on asiakaslähtöisyyttä ja sitä tulee ajatella erilaisten käyttäjien näkökulmasta, kiinnittäen huomiota ”heidän moninaisiin tilanteisiinsa, tarpeisiinsa ja mahdollisiin rajoitteisiin tai haasteisiinsa”.

Nykytilanne lisää kansalaisten eriarvoisuutta ja syventää olemassa olevia digikuiluja palveluihin pääsyssä, digitaidoissa, teknologian käytössä sekä palveluista saatavissa hyödyissä. Digitaaliset laitteet ja toimiva tietoliikenneyhteys ovat edellytys digitaaliselle saavutettavuudelle ja niiden välttämättömyys tulee tunnustaa yhteiskunnallisella tasolla. Taloudellinen tilanne ei saa olla este mahdollisuudelle osallistua digitaaliseen yhteiskuntaan.

DIGILAITE JA TIETOLIIKENNEYHTEYS HUOMIOITAVA TOIMEENTULOTUESSA MUUNA PERUSMENONA

Esitämme, että puhelin ja tietoliikenteen käyttöön liittyvät kustannukset otetaan perustoimeentulotukea myönnettäessä huomioon muuna perusmenona (kuten tällä hetkellä esimerkiksi silmälasit, henkilöllisyystodistus ja taloussähkö- ja sen siirtomaksu) ja siten irrotettaisiin toimeentulotuen perusosasta. Näin ollen asiakas olisi oikeutettu saamaan tarvittavan digilaitteen tarpeen mukaan, valtakunnallisesti yhtenäisen linjan mukaisesti.

LÄHTEET

Euroopan komissio. Eurooppalainen julistus digitaalisen vuosikymmenen digitaalisista oikeuksista ja periaatteista. Bryssel 26.1.2022. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/declaration-european-digital-rights-and-principles#Declaration>.

Goedhart, N.S. (2021). Social inclusion in digitizing societies. Starting from the lifeworld of people with a low socioeconomic position. PhD Thesis. Vrije Universiteit Amsterdam. <https://research.vu.nl/en/publications/social-inclusion-in-digitizing-societies-starting-from-the-lifewo>

Tetri, B.H. & Juujärvi, S. (2022). Self-efficacy, Internet self-efficacy, and proxy efficacy as predictors of the use of digital social and health care services among mental health service users in Finland: A cross-sectional Study. *Psychology Research and Behavior Management*, 15, 291–303. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S340867>

Valtionvarainministeriö (2017). Digituen toimintamalliehdotus. Auta-hankkeen projektiryhmän loppuraportti. <https://vm.fi/auta-hanke>

Valtiovarainministeriö & Digi- ja väestövirasto. Digitaitokartoitus – Digitaalinen kysely 31.8. 2020. <https://vm.fi/-/suomalaisten-digitaidot-ovat-suurimmaksi-osaksi-hyvalla-tasolla-digitaitokartoitus-nosti-esiin-myos-huolenaiheita>

DIGIONNEA KAIKILLE (rahoittaja Euroopan sosiaalirahasto, 2021-2023) edistää vaikeasti työllistyvien henkilöiden digitaalisia taitoja kehittämällä helposti lähestyttäviä digituen muotoja sekä siihen liittyvää osaamista erityisesti järjestöjen toimintaympäristöissä: kohtaamispaikoissa ja ruoka-aputoiminnassa. Hanke rahoitetaan osana Euroopan unionin Covid-19-pandemian johdosta toteuttamia toimia.

VOIMAPROFI (rahoittaja Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2022-2025) tuottaa korkeatasoista tutkimusta ja konkreettisia ratkaisuja sosiaalisen syrjäytymisen ja eriarvoistumisen haasteisiin ja pyrkii yhtenä tavoitteenaan edistämään haavoittuvien ryhmien digitaalista osallisuutta.

Ylisirniö Tarja
Laurea-ammattikorkeakoulu